

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

N. A. AXUNDOVA
Azərbaycan Dillər Universiteti

“YANDIRILMIŞ NORTON” POEMASINDA
ZAMAN VƏ MƏNƏVİYYAT ANLAYIŞLARININ TƏHLİLİ

Açar sözlər: zaman, ilahi sevgi, dua, sükut, hərəkət.

Ключевые слова: время, божественная любовь, молитва, неподвижность, движение.

Key words: time, divine love, pray, stillness, movement.

İngilis-amerikan modernist ədəbiyyatının görkəmli şairi Tomas Eliot ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına doğru aparan şah əsəri “Dörd kvartet” poemasını 1936-1942 illərdə qələmə almışdır. Əsər Dörd poemadan (“Yanmış Norton”, “Şərqi Koker”, “Quru xilaskarlar”, “Balaca Qıddinq”) və hər poema beş hissədən ibarətdir. Qeyd edək ki, yuxarıda sadaladığımız hissələr əvvəlcə ayrıca şeir kimi nəşr etdirilib. Onların hər biri zamanın (keçmiş, indiki, gələcək) təbiətini müxtəlif- dini, tarixi tərəfdən açıqlayır, həmçinin müasir zamanın insana təsiri məsələləri araşdırılır. Poemanın hər bir bölməsi klassik elementlər: hava, torpaq, su, odla assosasiya olunur. “Dörd kvartet”də poemaların hər biri müəllifin tarix, zaman, şəxsiyyət və mənəviyyatla bağlı düşüncələri üzərində qurulmuşdur.

Kvartelərin birincisi “Yandırılmış Norton” poeması Qloçesterdə xaraba qalmış kənd evinə uyğun adlandırılmış və 1936-cı ildə nəşr olunmuşdur. Poemanın ilk hissəsinin ilk sətirləri dərk edilməsi mürəkkəb fəlsəfi fikirlərlə başlayır. Keçmiş və indiki zamanın gələcək zaman daxilində qavrayan Eliot bununla tale anlayışını irəli sürür. Aydın ki, olmuş və ola biləcək hər nə varsa alın yazımızda əvvəlcədən qeyd olunur: daha doğrusu, tale əvvəlcədən müəyyənləşmiş gələcəkdir. Növbəti sətirlərdə xiazmdan (cümlədə baş üzvlərinin yer dəyişməsi) istifadə edilərək gələcək zamanın keçmiş içərisində mövcudluğu fikri səsləndirilir. Deməli, vaxt bir-biri ilə əlaqəli məvhumdur, keçmişdə və indi edilmiş hərəkətlər, törədilmiş əməllər gələcək taleyimizə iz qoymaqladır. Əgər zaman bütöv mövcuddursa, keçmişdə edilən arzuolunmaz əməlləri düzəltmək və ya dəyişməz şansından məhrumuq. “Kaş ki zamanı geri döndərib səhvləri düzəldə bilsəydim”, “Kaş ki həyatı yenidən yaşaya bilsəydim” kimi fikirlərlə yaşamaq əbəsdir. Nə ola bilərdi və nə olmuşdu suallarına cavab heç vaxt real səciyyə daşmaz, çünki keçmiş sona yetib.

Bu cür fikirlərin insanlara töhvəsi yalnız sonsuz narahatlıq və əzabdır (world of speculation). Artıq baş vermiş və həyata keçirilməsi mümkünsüz, reallaşmamış arzuların zamanı keçib, çünki biz indiki zamanda mövcuduq. Keçmiş haqqında yorucu düşüncələr beyində, yaddaşda addım səsləri kimi guruldayaraq vaxtında düzgün yolu seçmədiyimizi xatırladır. İnsanların həyat yolunda irəlilədiyi cığır ruhani sakitliyə şərait yaratmır. Nəticə etibarı ilə biz insanlar qızılgülle zəngin bağa daxil olmaqdan məhrumuq. Qızılgüllərlə zəngin bağça yandırılmış Nortonda yerləşən evin ətrafında bağa işarədir. 1934-cü il payızda Eliot ingilis kəndində tərk edilmiş bir ev haqqında məlumat toplayarkən aydın olur ki, həmin ərazi yerli sakinlər tərəfindən yandırılmış Norton adlandırılır, çünki mülk öz sahibi Keyt tərəfindən yandırılaraq külə döndərilən malikanənin yerində inşa edilmişdir. Vaxtilə gül-çiçəklə örülmüş ərazi indi sakinsiz və boşdur. Dini nöqtəyi-nəzərdən bağ adı, ölümə məhkum məxluqlara qadağan edilmiş, əlçatmaz firəvanlıq və sülh məkanı cənnətə istinad edir. Növbəti sətrlərdə bütövlükdə güllü bağ deyil, qızılgül ləçəklərinin töküldüyü güldən təsvir edilir. Şairin əsas məqsədi həqiqi olanın heç bir nəsnə ilə əvəz edilə bilməməsini vurğulamaqdır. Dibçək heç zaman bağı əvəz edə bilmədiyi kimi, mənəvi dinclik dünyanın bizə təlqin etdiyi xoşbəxtliklə müqayisəedilməzdir. 21-ci sətrdən başlayaraq quş şairə "onları" görmək üçün bələdçilik edir. Orada onların yaşadığı məkanda su ilə dolu gölməçəyə işıq düşür, şanagüllə çiçəklənir. Şanagüllə çiçəyinin şərq dinində böyük əhəmiyyəti var. Belə ki, palçıqdan boy atıb çiçəklənən gül insan ruhunun çirklənmədən, maddi nemətlərdən boyun qaçıraraq mənəvi dinclik uğrunda yüksəlməsi anlamına gəlir. Sonrakı bəndlərdən məlum olur ki, "onlar" payız yarpaqları ilə örtülmüş məkanda gülərək oynayan uşaqlardır. Günahsız, tərtəmiz uşaq obrazı daha çox indiki zamana köklənməyə istinad edir. Böyüklərdən fərqli uşaqlar oynayarkən və gülərkən yalnız həmin anın, var olan zamanın məmnuniyyətini yaşayır. Bu keyfiyyət yaşa dolduqca itirilir və beyinlərə rahatlıq vermir. "Yandırılmış Norton"un son hissəsi 9-10-cu sətrləri təkrarlayaraq ifadə edir ki, olmuş və ola biləcək hərşey bir nöqtəyə - indiki zamana köklənir, çünki əsl reallıq ordadır, keçmiş və gələcək haqqında düşüncələr reallıqdan kənardır.

İkinci hissə bir neçə əşyanın palçıqda batması ilə başlayır. Palçıq düşüncənin keçmişdə ilişib qalması və indiki zamana diqqət yönəldilməməsinə işarədir. Eliotun zamanında palçıq sözü həmçinin, müharibə, döyüş zonası ilə asosiasiya olunur. Birinci Dünya müharibəsinin məşəqqətlərini yaşamış şair "Slings below inveterate scars" (kök salmış yaralar) (1, 177) ifadəsi ilə müharibənin insanlarda sağalmaz yara izlərinin saldıdığı, dəyişilməsi mümkünsüz yeni düşüncə tərzinin formalaşdırdığını diqqət mərkəzinə çatdırır. Yeni düşüncə qorxu, tənhalıq və mənəvi boşluğu təcəssüm edən yeni insan surəti yaradır. Müharibənin vurduğu ziyan o qədər dəhşətlidir ki, bəşər övladının daxilində o həmişə yaşayaraq ağır depressiv vəziyyətə səbəb olacaq. Eliot daim hərəkətdə olan dünyanın sükut nöqtəsinin (still point in the turning world) axtarışındadır. Sükut nöqtəsi elə bir yerdir ki, ora nə fiziki (flesh), nə də ruhi (fleshless) əhəmiyyət daşıyır, burada nə hərəkət, nə də hərəkətsizlik hökm sürür. Bura keçmiş və gələcəyin birləşdiyi, hərəkətlərin öz-özünə baş verdiyi indiki zamandır. Şair gündəlik qayğılardan uzaq, daxili azadlıq bəxş edən sakitlik nöqtəsinin dəqiq yerləşdiyi ərazini söyləyə bilmir, çünki bu fərdə görə dəyişə bilər. 76-cı sətrdə səslənən Erhebung kəliməsi alman dilindən tərcümədə düşüncənin maddiyyat dünyasından ruhani mühitə yüksəlməsi məzmunu daşıyır. Ancaq yüksəklik hərəkətlə deyil, yüksək konsentrasiya, fikri yayındırmamaqla həyata keçir. Dərrakənin bu vəziyyətə çatması həm insanı vəcdə gətirir, həm də qorxu hissi oyadır. Keçmiş və gələcək haqqında düşüncələr buxovu biz insanların ölümlü məxluq olmasından irəli gəlir. İkinci hissə bu cümlə ilə sona yetir: "Only through time is time conquered" (Yalnız zaman zamanı dəf edə bilər) (1, 178). Bu o deməkdir ki, bəşər övladı zamana qalib gələ bilməz, əksinə vaxt insan üzərində öz hökmünü verir və elə bir dövrə gətirib çıxarır ki, artıq insan öz həyatı ilə vidalaşmalı olur.

Üçüncü hissədə şair xoşbəxtlikdən kənar, qaranlıq və ya işığın mövcud olmadığı donuq, soyuq məkanın təsvirini yaradır. Yalnız zəif, sürətlə ötüb keçən işıq vardır. Sahib olduğumuz bütün gözəlliklər, sevdiyimiz insanlar göz önündən sürətlə kölgə kimi ötüb keçməkdədir. Hərəkətə keçməkdə çətinlik çəkən müasir cəmiyyətin insanı diqqətləri yaygın, dərin ruhi sarsıntı içərisindədir.

Descend lower, descend only
Into the world of perpetual solitude,
World not world, but that which is not world,
Internal darkness, deprivation
And destitution of all property,
Desiccation of the world of sense,
Evacuation of the world of fancy,
Inoperancy of the world of spirit, (1, 179)
En aşağı, yalnız əbədi tənhalıq dünyasına
En. Dünya, dünya yox, amma dünya olmayan
Daxili qaranlıq, bütün məhrumiyətlərdən
Və çatışmazlıqdan, hisslər dünyasından,
Dünya anlamından və bütün növ
Mülkiyyət hisslərindən azad edilmiş,
Fərziyyələr dünyasından köçürülmüş,
Etibarsız Ruhlar dünyasından en,
Yalnız əbədi tənhalıq dünyasına (2, 66).

Natiq fikri yayındıran hər şey və hamıdan uzaqlaşmağa, maddi dünyadan qaranlıq dünyaya səyahəti reallaşdırmağa dəvət edir, çünki orada ehtiyac, məhrumiyət qeybə çəkilir. Daha sonra şair beş hissiyat üzvlərindən alınan bütün hisslərdən uzaqlaşmağa, şəxsi istək və həvəslərdən yaxa qurtarmağa, nəhayətdə öz ruhumuzu tərk etməyə səsləyir. Yenidən dünyaya gəlmək üçün hər şeyi sıfırdan başlamaq lazımdır. Ruhi nizamın yaranması üçün yeganə yol qəlbin dərin, qaranlıq hissələrinə nüfuz etməkdədir. Dünya daima hərəkət içərisində olmasına baxmayaraq insan sakit, səssiz dayanmağı bacarmalıdır. Üçüncü hissənin sonunda Eliot təklif edir ki, bizim fərd olaraq kimliyimizi müəyyənləşdirən gündəlik qayğılardan, təkrarlanan vərdislər və eyniyyətdən azadlıq üçün mövcudluq haqqında dərin düşüncələrə qərqlənməyə lazımdır.

“Yandırılmış Norton” poemasının ən qısa dördüncü hissəsi aşağıdakı sətirlərlə başlayır:

Time and the bell have buried the day,
the black cloud carries the sun away.
Will the sunflower turn to us, will the clematis
Stray down, bend to us; tendrils and spray
Clutch and cling?
Chill (1, 179)

Zaman və zəng basdırıb günü,
Qara bulud örtür günəşin üstünü.
Günəbaxan, görəsən, dönəcəkmiz bizlərə
Gül-çiçəklər, görəsən, düzülərmiz cərgəyə
Əyəcəkmiz başını bizə tərəf bığcıqlar?
Soyuq (2, 66).

Yaşadığımız dünyada insanlar zamandan asılıdır. Zaman və maddiyyətə mübtəlalıq qara bulud kimi daxildəki günəşi uzaqlaşdırır. “Günəbaxan günəş simvolu kimi həyatımıza yendən

doğacaqmı? ”, “Bıgıcıqlar bizə tərəf sarılacaqmı?” sualına cavab ürəkaçan deyil. Qəlbimiz o qədər soyuqdur ki, orada gözəlliyin kök salması mümkünsüzdür. 136-137-ci sətirlərdə təsvir edilən qaraçöhrə ağacı Avropa mədəniyyətində ölüm ağacı kimi tanınır. Qaraçöhrənin təsviri ilə şair ruhun ölərək yenidən dirçəliş ümidindədir. 141-ci sətirdə xatırlanan balıqçı kral qədim mədəniyyətdə barsız torpağa yenidən can verən, ruhun əvvəlki təntənəsini bərpa edən qüvvə kimi simvolizə edilir. Təəssüflər olsun ki, balıqçı kral daim dəyişən dünyada sakitdir və müsbət dəyişiklik etmək iqtidarında deyildir.

Beşinci hissənin ilk sətrləri söz və musiqinin gücündən bəhs edir. Söz və musiqinin insan mənəviyyəti, ruhi dincliyi üçün əhəmiyyətinə baxmayaraq onlar yalnız zaman çərçivəsində mövcuddur. Musiqini təşkil edən notlar, nitqi yaradan sözlər sükut vəziyyətə yalnız forma və nümunədir. Onların hərəkətsizliyi çini qablarla müqayisə edilir. Çini qablar elə şəkildə dizayn edilir ki, sükunət vəziyyətinə baxmayaraq hərəkətilik müşahidə edilir. Şair dövr edən dünyada dinc sakitlik tapmaq niyyətindədir. Onun fikrincə, şeir sükunət vəziyyətdə olan yazıdır, lakin forma və intonasiya şeirə ruh verir. Fırlanan dünyada sükunət nöqtəsi (still point in the turning world) başlanğıc və sonun eyni zamanda mövcudluğudur. Biz dünyanı sözlərlə dərk edirik, lakin biz insanların dünya haqqında bilikləri sabit olmadığı üçün sözlər də fikrimizi, istəyimizi tam şəkildə ifadə etmir. Növbəti sətrlərdəki on pilləkən XVI yüzillikdə yaşamış sufisi (mistiki) Müqəddəs Conun “Ruhun qaranlıq gecəsi” adlı mətninə işarə edir. Onun təbirincə, ruhun qaranlıq gecəsi insanın eqosunu aşaraq ruhunu tanıya bilmək və Tanrı ilə bütünləşə bilmək üçün çətin sevgi yoludur. İlahi sevgiyə çatmaq üçün on pilləkəndən ibarət, mənəvi xilasa doğru aparan ağır səyahətə çıxmaq lazımdır (3, 83). Son sətrlərdə şair ifadə edir ki, arzu elə bir hərəkətdir ki, hər zaman məmnunluq hissi oyatmır, çünki arzudan arzu doğar. Digər tərəfdən, Eliot sevgini dəyişən dünyada dəyişməyən yeganə hiss kimi qələmə alır. Beşinci hissənin sonunda uşaqların istehzalı gülüşü vaxta qarşı köləlik və asılılığa nifrət oyadır. Keçmiş və gələcək haqqında düşüncələr insan övladını gülməli, aciz, biçarə vəziyyətə salmaqdan başqa təsir qüvvəsi yoxdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Eliot.T.S. The Complete poems and plays: 1909-1962. New York, Harcourt Brace and Company, 1963
2. Ərəbov V. “Tomas Eliot: Seçilmiş əsərləri”. Bakı, Şərq-Qərb,2011
3. Saint John of the Cross “Dark night of the soul” New York, Doubleday & Company, Inc.

РЕЗЮМЕ

Обгоревший Нортон - первое стихотворение Четырех Квартетов Т.С.Элиота. Начало оно было издано в его Собранных Стихах 1909-1935 (1936). Воплощение сущности времени к проблема спасения является основополагающими темами стихотворение. Элиот подчеркивает потребность человека сосредоточиться на настоящем моменте. Понимая природу времени и требование вселенной, человечество способно признать Бога и искупить свою вину. "Обгоревший Нортон" было единственным стихотворением Элиота, которое будет закончено в шестилетний период, когда он повернулся к написанию игр и продолжил свою работу над эссе.

SUMMARY

Burnt Norton is the first poem of T.S.Eliot's Four Quartets. It was first published in his *Collected Poems 1909–1935* (1936). The central discussion within the poem is on the nature of time and salvation. Eliot emphasizes the need of the individual to focus on the present moment and to know that there is a universal order. By understanding the nature of time and the order of the universe, mankind is able to recognise God and seek redemption. "Burnt Norton" was Eliot's only major poem to be completed during a six-year period as he turned to writing plays and continued with his work on essays.